

RICHLY ZSOLT (1941–2020)

Színköltészet és zenevarázs

VARGA ZOLTÁN

RICHLY ZSOLT ANIMÁCIÓS RÖVIDFILMJEI LÍRÁT, FOLKLÓRT ÉS KOMOLYZENÉT ÖTVÖZNEK, SOROZATAIN GENERÁCIÓK NÖTTEK FÖL.

Több mint fél évszázadon keresztül volt aktív alkotója, formálója a magyar animációs filmnek a 78 esztendőskorában elhunyt Richly Zsolt. A szakmát Macskássy Gyula sorozata, a *Peti* háttereivel kezdte 1966-ban szerzett diplomáját követően, utolsó munkája pedig az idén befejezésre kerülő *Toldi*-sorozat színdramaturgiájának kidolgozása. A két széria között eltelt évtizedek során Richly Zsolt úgy vált a hazai animációs filmművészet egyik meghatározó alakjává, hogy valójában nem alakított ki csak rá jellemző stílust, s nem „horgonyzott le” valamilyen jól körülhatárolható szűkebb témakörnél sem. Munkásságában mégis megtalálható az a kezdetől fogva érvényesülő érdeklődési kör, amely az egymástól leginkább eltérőnek tűnő művek között is kapcsolatot teremt; életművében egymásra felelnek a filmek, akár évtizedek távolából is. Richly elsősorban költők (József Attila), zeneszerzők (Kodály Zoltán, Bartók Béla) vagy festők (Vajda Lajos) művein keresztül fejezte ki saját világszemléletét. A magyar animáció korszakos jelentőségű alkotásainak gyarapításához pedig nem csak rendezőként járult hozzá: háttér- és színtervezőként végzett munkája is megkerülhetetlen.

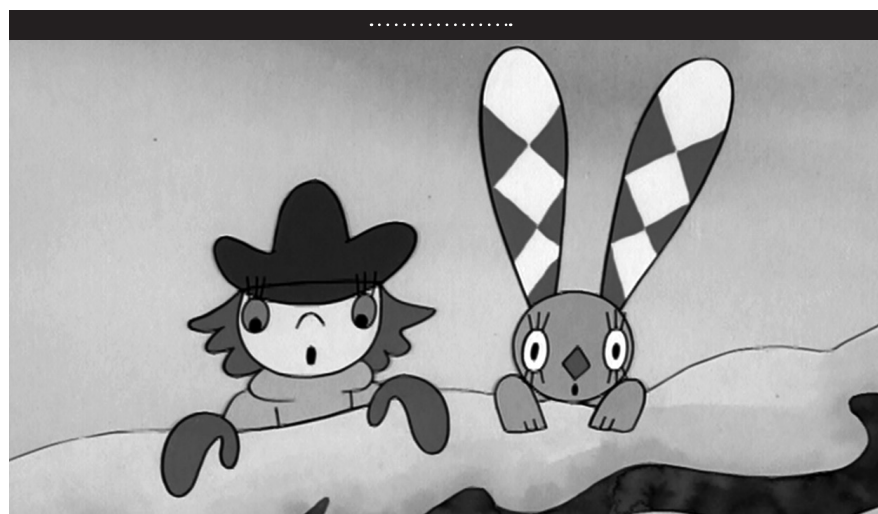
Richly Zsolt Sopronban töltött gyermek- és diákévei során a rajzolás szeretete mellett az animáció iránti érdeklődés is korán megmutatkozott: pályaválasztására döntő hatást gyakorolt, hogy levelet s rajzokat küldött a Walt Disney stúdióknak, és kapott is választ – könyvet küldtek neki az animáció művészetéről. Richly a Pannónia Filmstúdióban dolgozó Csermák Tibor (*A piros pöttyös labda* tragikusan

korán elhunyt alkotója) közvetítésével szerzett tudomást az Iparművészeti Főiskolán az 1960-as évek elején, a díszítő-festő szakon indított – akkor kivételes, egyszeri alkalommal meghirdetett – animációsfilmes képzésről, amelyet hárman végeztek el: rajta kívül Bleier Edit és Gémes József. A diplomafilm sok szempontból megelőlegezte a Richly-életmű irányvonalait, első önálló animációja pedig még konkrétabban jelölte meg az alkotó által keresett és megtalált „tisztá forrást”: Richly animációs munkássága ugyanis – leginkább persze az egyedi rövidfilmek – előszeretettel fordulnak a költészet, s vele összefüggésben a folklór világához. Richly egyike azoknak az alkotóknak – hasonlóan a merőben eltérő formavilágot kialakító Reisenbüchler Sándorhoz (*A Nap és a Hold elrablása*, 1968) –, akik a folklórból nem témát, történeteket kölcsönöztek, mint Macskássy Gyula az ötvenes években készült mesefilmjei-

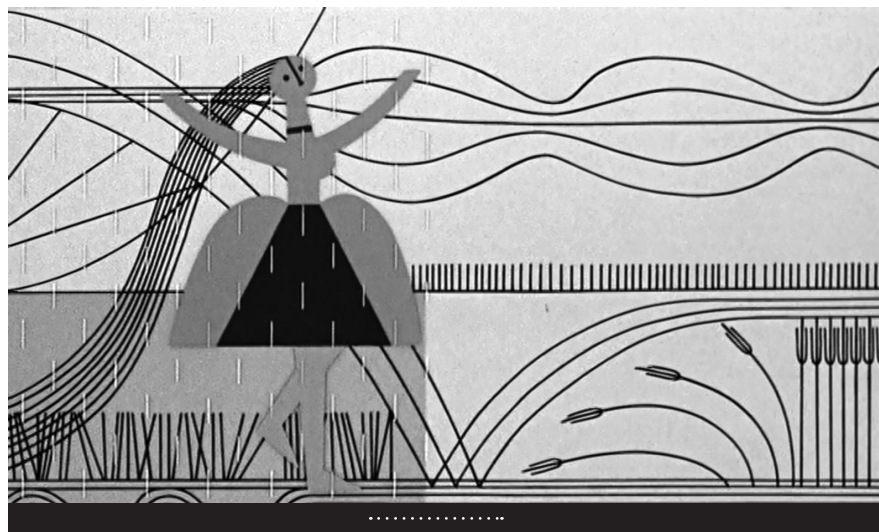
hez, hanem a folklór ábrázoló eszközeit, képi stilizációját ültették át az animációs filmbe, s ezzel új utakat jelöltek ki ebben a filmtípusban.

A diplomafilmet jelentő *Indiában* (1966) a címadó József Attila-vers adaptációja, az egyedi filmek sorát indító *Szvit* (1969) pedig Kodály Zoltán népdal-feldolgozásaihoz társítja a népművészetből merítő vizuális világot. Az *Indiában* bár nem érintetlen az elbeszélő jellegtől (verses meseként is fölfogható az eredeti szöveg), a történekek legfeljebb másodlagosak benne, a látványalkotás – a keleti motívumokból, univerzális jelképekből és a batikolást idéző mintázatokból épülő *vizuális költészet* – határozza meg igazán. Egy közelmúltban megjelent interjúban (*Magyar animációs alkotók I.*, 2019) bemutatkozó munkájáról Richly Zsolt úgy fogalmazott, hogy „szőnyegre hasonlított inkább, semmint egy animációs filmre”, ám ezzel együtt is az *Indiában* megelőlegezi a kiforrottabb alkotások számos elemét. Mindenekelőtt azt, hogy Richly a lírai jellegű, tehát nem (vagy nem elsősorban) történetmesélő animációhoz vonzódott igazán (ez egyedi filmjeiben a legegységelműbb), s a költészeti inspiráció olyan későbbi művekben is nyíltan kimutatható, mint az ugyancsak József Attilát földolgozó *Medvetánc* (1971), vagy olyan ballada-adaptációiban, mint a *Molnár Anna* (1972) és a *Kőműves Kelemen* (2009). Már az *Indiában* is használ *átváltozásokat*, s a későbbiekben ez válik a Richly-animációk képépítkezésének legszívesebben va-

„Szereplői nem beszélnek”
(A kockásfülű nyúl)

riált elemévé. Találunk az életműben áttűnésekkel megvalósított metamorfózisokat (mint a *Szvit* sokat emlegetett képsorában, amikor is a repülő galamb fokozatosan leányszilüetté alakul) vagy a fázisrajzok során kibontakozó átváltozást (mint az 1983-as egészsétes *Háry János* jeleneteiben, a Patrovits Tamással közösen jegyzett 1999-es *Hommage à Vajda Lajos*-ban vagy a 2002-es *Árgyelus királyfi*-ban). Az *Indiában* a színek iránt különösen fogékony alkotóról is tanúskodik, s a rendkívüli színérzék nem csak a saját rendezésű munkákban fedezhető föl. Az Air India számára készített 1968-as reklámfilm, a Jankovics Marcell rendezésében festményanimációként megvalósult *Álmok szárnyán* jelentette Jankovics és Richly Zsolt munkakapcsolatának kezdetét, amely a *János vitéz*, a *Fehérlófia*, az *Ének a csodaszarvasról* háttér- és színvilágának kidolgozásával folytatódott, s a már említett *Toldi*-sorozattal ért a végére. (Az együttműködés kölcsönös volt: Jankovics irányította a *Háry János* animálásának feladatait.) A legkorábbi Richly-filmek (az *Indiában* és a *Szvit* mellett az 1969-es *A páva*) élénk színvilágát az alkotó más animációi ellenpontosítják: vagy szándékoltnak szűkítik a színpalettát, vagy a ragyogóbb színeket szürkés háttérvilág elé illesztik. A *Medvetánc* fakó lakótömbi közegben játszatja le bundás hőse színpompás táncát, a *Molnár Anna* gyakorta absztrakt alakzatokra komponált színes grafikai átváltozásai pedig hús-vér színészről készült szemcsés felvételekre kopírozódnak rá. A színek kivonásának végpontja a kizárólag fekete-fehér képeket alkalmazó, a figuraformálásban is minden korábbi Richly-filmnél elvontabb *Kőműves Kelemen*, melynek radikális szikársága nélkülözhetetlen a film hipnotikus hatásának megteremtésében. A zenehasználat alapján is találhatunk egymásra „rímelő” animációkat. A Kodály-zenéket fölhasználó *Szvit*hez és *A pávához* csatlakozik a Bartók-muzsikára koreografált *Medvetánc*, s Richly mindkét zeneszerzőhöz egyaránt szívesen visszatért. Bartók zenéje csendül fel az *Este a székelykénél* (1998) rövidfilmjében, Kodály pedig az életmű legnagyobb szabású alkotását ihlette: az egyórás *Háry János* a zeneszerző daljátékának adaptációja,

amely rengeteg lehetőséget adott Richlynak, hogy ornamentális stílusát bravúros módon használja.

Richly Zsolt a televízió számára készített sorozatok konjunkturájából is kivette részét. A Marék Veronikával közösen jegyzett széria, *A kockásfülünyúl* (1975–78) generációk sorának szívébe lopta be magát bájos címszereplőjével, a füleit propellerként mozgatva repülni is képes segítő-kész nyulacskával, továbbá az eleven gyermekcsapattal (Kriszta, Menyus, Kistófi), s a városi helyszínek láttatása a szerzői filmek síkszerű kompozíciói iránti vonzalmából is képes volt megőrizni valamennyit. Igazi különlegessége az, hogy lemond a magyar sorozatanimáció zömét jellemző szinkronszínészi közreműködésről, szereplői nem beszélnek, a hangsvot Balázs Árpád dallamai uralják – a széria ezáltal az animáció „némafilm” tradíciójához csatlakozik. Éppen ezzel állítható szembe, hogy a *Kíváncsi FánCSI* (1985–89) ugyancsak népszerű mesesorozatában egyénített szinkronhangok társulnak a főszereplőkhez (Halász Judit, Csala Zsuzsa), míg a Heltai Gáspár meséit adaptáló *Fabulák* (1987) epizódjait Sinkó László narrációja kíséri. *A kockásfülünyúl* ugyanazon szereplők kalandjaira fókuszál, a *Kíváncsi FánCSI* a főhősökhöz epizódokként változó mellékkaraktereket rendel, a *Fabulák* pedig – hasonlóképpen a Kecskemétfilmnél készült *Kormos mesék* (2004–2016) tételeihez – nem épít állandó karakterkészletre: ebben is megfigyelhető

„Áttűnés és metamorfózis” (Szvit)

tehát a rendező ambíciója, hogy újabb közelítésmódokat próbáljon ki. S a megújulás alighanem a *Lutherben* (2013–17) érte el

tetőpontját, amely egyszerre viszi tovább a párbeszédés történetmesélést és vizuálisan a *Fabulák*-ban kidolgozott fametszetszerű stílust, ugyanakkor – sorozatanimációban legalábbis – kivételesnek tűnik életrajzi témaválasztása okán. A Magyarországi Evangélikus Egyház támogatásával, a reformáció 500. évfordulójára elkészült széria egyszerre mutatja be érzékletesen Luther Márton életét, a történelmi közeget és a korszak kultúrtörténetét (az egyik epizódban előbb Raffaellót láthatjuk, amint *Az athéni iskolát* festi, később a Sixtus-kápolna mennyezetfreskóján dolgozó Michelangelót), a szimbolikus képsorok pedig teret adnak az átváltozások képalkotás alkalmazásának is (gyönyörű például, ahogyan a fekvő imádkozó Luther alakja a megfeszített Krisztussá alakul).

Animációs filmjei mellett Richly Zsolt rajzolt ifjúsági lapokba, illusztrált gyerekkönyveket, készített diafilmeket is – 1987-től pedig tanított az Iparművészeti Főiskola, vagyis a már Moholy-Nagy Művészeti Egyetemként ismert intézmény animációs képzésén. A magyar animációt nemcsak annak fénykorában saját műveivel és később keltezett munkáival gazdagította a Balázs Béla-díjjal, Károli Gáspár-díjjal és Erdemes Művész-díjjal is elismert alkotó, de az elmúlt három évtized során színre lépett új generációk elindításában is meghatározó szerepet vállalt. •